

Федір Михайлович Подшивайлов,
кандидат психологічних наук,
науковий співробітник відділу
проекування розвитку обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ

УДК 159.9:005.32

Світлана Вікторівна Кривоцюк,
магістрант Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті викладено результати дослідження навчальної мотивації дітей старшого дошкільного віку. Досліджено сформованість внутрішньої позиції школяра, наявність чи відсутність бажання йти до школи та мотиви, що утворюються на основі цього бажання. За допомогою статистичного, зокрема кореляційного, аналізу досліджено взаємозв'язок навчальної мотивації з віком, статтю, швидкістю сприймання інформації та самоконтролем поведінки.

Ключові слова: навчальна мотивація, мотиваційна сфера особистості, готовність до школи, старший дошкільний вік, внутрішня позиція школяра, самоконтроль поведінки.

В статті изложены результаты исследования учебной мотивации детей старшего дошкольного возраста. Исследована сформированность внутренней позиции школьника; наличие или отсутствие желания идти в школу и какие мотивы образуются на основе этого желания. С помощью статистического, в частности, корреляционного, анализа исследована взаимосвязь учебной мотивации с возрастом, полом, скоростью восприятия информации и самоконтролем поведения.

Ключевые слова: учебная мотивация, мотивационная сфера личности, готовность к школе, старший дошкольный возраст, внутренняя позиция школьника, самоконтроль поведения.

The article describes the results of the study of the educational motivation of senior preschool age children. The formation of the internal position of the student is investigated; the presence or absence of the desire to go to school and what motives are formed on the basis of this desire. With the help of statistical, in particular, correlation analysis, the interaction of educational motivation with age, gender, speed of information perception and self-control of behavior was investigated.

Key words: educational motivation, motivational sphere of personality, readiness for school, senior preschool age, student's internal position, self-control of behavior.

Основні риси людини, як члена суспільства, закладаються ще у ранньому дитинстві, коли дитина вперше спостерігає суспільні форми поведінки і намагається наслідувати їх. Це період найбільшої чутливості до зовнішніх впливів як позитивних, так і негативних. Відповідно, у межах педагогіки і психології дошкільного віку здійснюються не лише дослідження особливостей розвитку дитячої психіки і свідомості, але і дослідження зовнішніх умов, що впливають на цей розвиток. Старший дошкільний вік є одним

із ключових періодів життя людини, тому що в цей час відбувається поступова зміна провідної діяльності дитини з ігрової до навчальної. Наявність у дитини психолого-педагогічної готовності до навчання у закладі загальної середньої освіти може попередити можливі травмуючі наслідки кризи переходу і закладу дошкільної освіти (ЗДО) до закладу загальної середньої освіти ЗЗСО. Перші дні в ЗЗСО визначають, чи буде дитина любити навчання або буде його боятися та ненавидіти і, заздалегідь сформована у дитини го-

товність до навчання, сприяє вчителям у досягненні позитивного результату.

Формування готовності до навчання – складний, багатоплановий процес, що містить як діагностику психолого-педагогічних особливостей дитини, так і підбір та створення адекватних для дитини умов розвитку освітньої мотивації.

У сучасному світі проблематика розвитку освітньої мотивації набула особливої актуальності у зв'язку з тим, що науково-технічний прогрес набув розмаху. Наявна у людини інформація та сформовані навички, що необхідні для здійснення професійної діяльності швидко застарівають (у певних сферах діяльності, навіть, за декілька років), і людина, яка нездатна навчатись протягом життя, швидко залишається «за бортом». Можна сказати, що сучасна професійна діяльність більше і більше перетворюється у безперервне навчання, оволодіння новими знаннями, вміннями та навичками. Позитивне ставлення до навчання, сформоване у ранньому віці відіграє визначальну роль у мотиваційному забезпеченні процесу безперервної освіти.

У наших минулих дослідженнях [4] було доведено важливість психологічного супроводу розвитку мотиваційної сфери особистості дітей для запобігання формування негативних типів мотивації досягнення. Так, було виявлено, що більшість дітей, які мають високий рівень розвитку інтелектуальних здібностей, спрямовані не на досягнення успіху, а на уникнення невдач, що не дозволяє їм повно розкрити власний потенціал. Перехід дитини до такого негативного типу мотивації відбувся у початковій ланці ЗЗСО за рахунок наявності несприятливих умов для досягнення успіху у навчанні та не сформованої освітньої мотивації. Тому для сучасної психолого-педагогічної практики є необхідними дослідження особливостей навчальної мотивації дітей дошкільного віку, знання яких дозволить сконструювати нові, більш відповідні вимогам сучасності, програми психолого-педагогічного супроводу розвитку освітньої мотивації дітей та формування готовності до ЗЗСО.

Емпіричне дослідження особливостей освітньої мотивації дітей старшого дошкільного віку здійснювалось упродовж 2017 року, експериментальною базою був Дошкільний заклад освіти (ясла-садок) «Малютко» Петропавлівсько-Борщагівської сільської ради, Києво-Святошинського району, Київської області.

Для дослідження особливостей мотиваційної сфери старших дошкільників було використано наступні методи: 3 психодіагностичних методик для проведення психолого-педагогічного дослідження, спостереження, опитування (у формі бесіди) та експертні висновки фахівців ДЗО стосовно певних психологічних характеристик дітей.

В емпіричному дослідженні брало участь 40 дітей старшої групи. Вік дітей – від 4 років 11 місяців до 6 років, середній вік – 5 років 6 місяців. Вибірка складалась із 55% осіб чоловічої статі (22 хлопця) та 45% осіб жіночої статі (18 дівчат).

Психодіагностичне дослідження містило три методики:

1. Бесіда про школу (Т. Нежнова) [3];
2. Методика «Внутрішня позиція учня» (Н. Гуткіної) [1];
3. Методика «Читання казки» [2].

Ці методики підбирались таким чином, щоб відповідали віковим та національним особливостям дітей, тобто, щоб стимульний матеріал методик був зрозумілий як україномовним, так і російськомовним дітям старшого дошкільного віку.

Методика «Бесіда про школу» (за Т. Нежною) має метою дослідження внутрішньої позиції учня і виявлення його бажання йти до ЗЗСО, орієнтації на освітню діяльність. Ця методика дозволяє визначити, чи є у дитини бажання йти до освітнього закладу і які інтереси містяться в основі цього бажання – інтерес до зовнішньої шкільної атрибутики, орієнтація на зовнішні атрибути освітньої діяльності і шкільного життя, чи інтерес до занять, орієнтації на зміст освітньої діяльності [3].

Методика «Внутрішня позиція учня» (Н. І. Гуткіної) дозволяє виявити, чи наявна у дитини мотиваційна готовність йти до ЗЗСО. Внутрішню позицію учня можна виявити у грі, але цей шлях займає багато часу. Тому гру можна замінити експериментальною бесідою, що дає аналогічний результат. Бесіда містить питання, що побічно допомагають визначити наявність пізнавальної і освітньої мотивації, а також культурний рівень середовища, в якому зростає дитина. Наприклад, якщо дитина бажає йти до ЗЗСО, то, як правило, вона відповідає незгодою на пропозицією залишитись ще на один рік в ЗДО або вдома і, навпаки. Важливо звернути увагу на те, як дитина пояснює своє бажання йти отримувати освіту ЗЗСО: «щоб навчитися читати, писати» тощо. Але деякі діти відповідають, що вони хочуть йти до навчатися тому, що їм «набридло в ЗДО» чи «не хочеться спати після обіду», тобто, бажання йти до ЗЗСО не пов'язано із змістом освітньої діяльності чи зміною соціального статусу дитини. Аналіз відповідей на питання демонструє сформованість або не сформованість внутрішньої позиції учня [1].

Методика «Читання казки» проводилась для визначення домінуючого ігрового або пізнавального мотиву в мотиваційній сфері дитини. Дослідження відбувалось наступним чином. На столі було виставлено звичайні, не привабливі іграшки, дітям пропонувалось упродовж хвилини розглянути їх. Після цього дітей підкликали і запропонували послухати казку, яку вони раніше не чули. На цікавому місці читання переривалось і експериментатор запитував дітей: чого їм хочеться: погратися з виставленими на столі іграшками або дослухати казку до кінця? Відповідно до цього здійснювалась інтерпретація результатів: діти з вираженим пізнавальним інтересом воліють дослухати казку, а діти зі слабким пізнавальним інтересом бажають погратися. Але їхня гра, як правило, була суто маніпулятивною.

Методи спостереження та бесіди використовувались як для доповнення і уточнення інформації, отриманої під час застосування психодіагностичних методик, так і для виявлення додаткових психологічних параметрів, необхідних для розв'язання емпіричних завдань дослідження. Цю ж мету переслідувало і використання експертного оцінювання, наданих співробітниками закладу дошкільної освіти, які працювали з досліджуваними дітьми. Додаткові параметри, насамперед, містили ступінь сформованості самоконтролю досліджуваних дошкільників та швидкість засвоєння ними інформації (регулятивний та когнітивний компоненти готовності до навчання).

Далі ці додаткові параметри аналізувались у їх зв'язку з освітньою мотивацією. Також було зібрано інформацію про точний вік досліджуваних на момент проведення констатувального експерименту.

За результатами методики «Бесіда про школу» було виявлено наступне:

- 50 % дітей бажають йти до отримувати освіти, 40 % – не визначились, 10 відсотків – зовсім не бажають;

- 47,5 % дітей заклад приваблює освітніми аспектами, 45 % – зовнішньою атрибутикою, 7,5 % – мають позашкільні інтереси;

- 45 % дошкільників готуються до ЗЗСО, оволодіваючи освітніми навичками, підготовка 47,5 % дітей переважно стосується поза цих аспектів, 2,5 % – зовсім не готується;

- 45 % дошкільників у шкільному житті більше приваблюють навчальні заходи, підготовка 47,5 % дітей мають зовнішню атрибутивні інтереси, 2,5 % – нічого не подобається;

- якби діти не пішли до ЗЗСО наступного року, то 62,5 % з них займалися б дома освітньою діяльністю, 32,5 % – продовжували б займатись дошкільними видами освітньої діяльності, 5 % – займалися б діяльністю, що не стосується освіти;

- при цьому достатній рівень сформованості внутрішньої позиції учня мають 30 % дітей, 62,5 % – початковий рівень, 5 % – низький.

Дані, отримані за допомогою методики Н. Гуткіної майже схожі із попередніми – 57,5 % дітей мають у цілому більш-менш сформовану внутрішню позицію учня, 42,5 % – ще не мають.

За допомогою методики «Читання казки» було виявлено, що у 65 % дітей переважає пізнавальний мотив над ігровим, у 35 % – навпаки.

За допомогою поєднання методів спостереження, бесіди та експертного оцінювання було виявлено, що 52,5 % досліджуваних мають навички самоконтролю і здатні за певних умов поводити себе слухняно, 47,5 % дітей ще не зовсім розвинули самоконтроль поведінки, і в умовах першого класу їм (і вчителям) буде важко контролювати поведінку.

62,5 % досліджуваних порівняно краще і швидше засвоюють інформацію, що полегшить їм навчання у ЗЗСО. 37,5 % дітей інформацію (особливо нову) засвоюють дещо повільніше.

Більш детальні і цікаві результати отримано за рахунок використання статистичної обробки даних. Статистична обробка здійснювалась за допомогою комп'ютерних програм Microsoft Office Excel та SPSS Statistics 20 і містила два взаємодоповнюючих метода: 1) *кореляційний аналіз* (коефіцієнт кореляції Спірмена) та 2) *аналіз відмінностей між дітьми* за певними критеріями (критерій Манна-Уїтні). Загальні результати кореляційного аналізу наведені в таблиці 1. Статистично значущими і цікавими є такі кореляції між рівнем:

- *самоконтролю поведінки та віком* ($r = 0,34$; пряма кореляція: чим більший вік старшого дошкільника, тим більший у нього самоконтроль поведінки);

- *сформованості внутрішньої позиції учня та віком* ($r = 0,53$; пряма кореляція: чим більший вік старшого дошкільника, тим більша у нього сформованість внутрішньої позиції учня);

- *сформованістю внутрішньої позиції учня та пізнавальною мотивацією* ($r = 0,32$; пряма кореляція: високий рівень сформованості внутрішньої позиції учня супроводжується більшою пізнавальною мотивацією);

- *сформованості внутрішньої позиції учня та швидкістю засвоєння інформації* ($r = 0,56$; пряма кореляція: більш швидке засвоєння інформації порівняно з однолітками часто супроводжується більше сформованою внутрішньої позиції учня).

При цьому стат'я не корелює з усіма досліджуваними параметрами, вік не корелює з пізнавальною мотивацією та швидкістю засвоєння інформації, а швидкість засвоєння інформації – зі самоконтролем поведінки.

Таблиця 1

Результати кореляційного аналізу

	Пізнавальна мотивація	Сформованість внутрішньої позиції учня	Самоконтроль поведінки	Швидкість засвоєння інформації	Стать
Вік	,027	,530**	,337*	,146	-,004
Пізнавальна мотивація	–	,323*	-,068	,189	-,074
Сформованість внутрішньої позиції учня	–	–	-,210	,558**	-,036
Самоконтроль поведінки	–	–	–	-,013	,055
Швидкість засвоєння інформації					-,026

* – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$

Використання статистичного методу Манна-Уїтні дало змогу зробити наступні висновки (що узгоджуються з результатами кореляційного аналізу):

- хлопчики і дівчатка не відрізняються за досліджуваними показниками;
- більш старші діти мають кращий самоконтроль поведінки;
- діти, які швидше засвоюють інформацію, мають краще сформовану внутрішню позицію учня незалежно від віку.

Важливим результатом нашого дослідження є виявлена відсутність відмінності у рівні розвитку освітньої мотивації між дівчатками та хлопчиками. Незважаючи на те, що у цьому віці дівчатка випереджають хлопчиків у інтегральній готовності до ЗЗСО (наприклад, у дівчаток краще розвинена мова та інші необхідні навички), проте дівчатка і хлопчики в середньому, мають однакову освітню мотивацію.

Ще одним важливим результатом є те, що діти, які більш швидко засвоюють нову інформацію, не зважаючи на вік, мають набагато більшу мотиваційну готовність до отримання освіти, у них внутрішня позиція учня вже може бути сформованою навіть у п'ять років. Відповідно, таким обдарованим дітям у старшій групі ЗДО потрібно приділяти особливу увагу, щоб вони не втратили освітню мотивацію та пізнавальний інтерес. Цим дітям важливо постійно перебувати у просторі пізнання нового, досягнення хоч і маленьких, але суб'єктивно значущих успіхів. Ці діти, за рахунок швидкості засвоєння інформації, мають значний потенціал для розвитку інтелектуальних здібностей, але, при цьому, в сучасних педагогічних умовах мають більший ризик формування мотивації уникнення невдач на противагу мотивації досягнення успіху. Тому важливо не лише сформувати готовність до ЗЗСО, але і постійно підтримувати високий рівень пізнавальної мотивації дитини.

Використані літературні джерела

1. Гуткина Н. И. Диагностическая программа по определению психологической готовности детей 6–7 лет к школьному обучению [Электронный ресурс] / Н. И. Гуткина // Психологическая наука и образование. – 1997. – № 2. – Режим доступа: http://psyjournals.ru/files/2526/psyedu_1997_n2_Gutkina.pdf.

2. Диагностика готовности детей до школы / [упоряд. : О. Дедов]. – Хотин, 2014. – 194 с.

3. Нежнова Т. А. «Внутренняя позиция школьника»: понятие и проблема / Т. А. Нежнова // Журнал практического психолога: Научно-практический журнал. – 2008. – № 5. – С. 143–156.

4. Подшивайлов Ф. М. Мотивация достижения та рівень розвитку інтелектуальних здібностей старшокласників / Федір Михайлович Подшивайлов // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2015. – № 4 (35). – С. 42–46.

Bibliography

1. Hutkina N. Y. Dyagnostycheskaia prohramma po opredeleniyu psykhologhycheskoi hotovnosti detei 6–7 let k shkolnomu obucheniyu [Elektronnyi resurs] / N. Y. Hutkina // Psykhologhycheskaia nauka y obrazovanye. – 1997. – № 2. – Rezhym dostupu: http://psyjournals.ru/files/2526/psyedu_1997_n2_Gutkina.pdf.

2. Diahnastyka hotovnosti ditei do shkoly / [uporiad. : O. Diedov]. – Khotyn, 2014. – 194 s.

3. Nezhnova T. A. «Vnutrenniaia pozytsyia shkolnyka»: poniatye y problema / T. A. Nezhnova // Zhurnal praktycheskoho psykholoha: Nauchno-praktycheskyi zhurnal. – 2008. – № 5. – S. 143–156.

4. Podshyvailov F. M. Motyvatsiia dosiahnennia ta riven rozvytku intelektualnykh zdibnostei starshoklasnykiv / Fedir Mykhailovych Podshyvailov // Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti. – 2015. – № 4 (35). – S. 42–46.